

„UJ DALLAMA ÉS ZENÉJE PÁLY LAJOSTÓL” – A TOPOLYAI KÉZIRATOS KÁNTORKÖNYVEK ÁLDOZÁSI ÉNEKEI

Előadásom címét egy 1922-es keltezésű bácstopolyai kéziratot kántorkönyvből kölcsönöztem. Mintegy tucatnyi hasonló egyházzenei dokumentumot őriz az évek óta használaton kívüli szekrény a bácstopolyai Sárkány Boldogasszony plébániatemplom kórusán. Bár a szekrény nincs kulcsra zárva, nem így a kórusfeljáró, féltő gondoskodású plébánosa révén.² A topolyai kéziratot kántorkönyvek lapjait előttem bizonyítottan Borús Rózsa forgatta utoljára, aki, bár nem állt módjában himnológiai méltatni az anyagot, néprajzosra jellemző szemével felismerte az egyházzenei használati kordokumentumok értékét.³

Vajdaság területén nem ez az egyetlen hely, ahol még Csapkerózsika-álmát alussza a hajdan virágzó egyházzenei élet kutatása. Egy nemrég indult folyamat kezdetén tartunk, de már érzékelhető, hogy egyre többen vannak szakmai, netán személyes érdeklődéstől vezérelt kutatók, akik bele-beleakadnak az Osztrák-Magyar Monarchia széthullását megelőző időszak liturgikus-zenei, láncszerű összefüggéseibe. Franz Metz a dunamenti svábok egyházzenei hagyatékát kutatva került a német-magyar repertoár sokszor kibogozhatatlan transzfer-rendszerének a hálójába, előbb a ma három országba szétdarabolódott Bánságban⁴, majd újabban a Bácskában is.⁵ Nagybecskerek és Nagyvárad láncolatát például Köncse Kriszta kutatta, annak a bácsalmási Kersch Ferencnek a kapcsán,⁶ akinek működését, műveinek hatását a késői monarchiaévek kántoraira szintúgy elhanyagolta ezidáig a magyar egyházzene-tudomány, mint mondjuk szintén cecilianus öccsét, Kersch Mihály kúli plébánosét is.

Topolya mezőváros mai arculatát a térség török után időkben jellemzően újratelepített korszakából örökölte. A Mária Terézia-féle 1777-es első Ratio Educationis idején a kezdeti szabályozott kántortanítói állapot André Istvánig, a topolyai verses krónika⁷ szerzőjéig tartott. Az 1820-as évektől kezdődően, a fokozatosan gyarapodó közösség révén már gyakorlatilag két személy között oszlott meg a kántori és tanítói munkakör, sőt, segédkantori és segédtanítói is működött.⁸

1 Dr. Miklós Réka, a Cor Jesu Alapítvány szakelőadója, Zenta

2 Köszönettel tartozom Ft. Fazekas Ferenc plébános úrnak, aki a topolyai himnológiai anyagot kutatásom idejére hozzáférhetővé tette.

3 Borús 1998. 150–155.

4 Metz 2008. 559–560.

5 Metz 2019. Nyomdai előkészítés alatt.

6 Köncse 2007.

7 Virág 1992. 31.

8 Virág 1993. 15–21.; Berauer 1896. 262.

A korábbi templom helyén 1904–1906 között neogótikus stílusban felépült a mai, Vajdaságban monumentális méretűnek számító templom.⁹ Ez a térség akusztikailag egyik legkiválóbb liturgikus tere, hatalmas, széles szentélyel, szintűgy hasonló arányokkal rendelkező kórossal, Angster orgonával.¹⁰

Személyes érdeklődésemtől vezérelve 2017 tavaszán elhatároztam, megnézem a topolyai állományt. Vajon mi lehet olyan értékes odafent, amiről Borús Rózsa szerint még semmilyen zenetudományi felmérés nem készült?

A kóruson található szekrényben a kéziratos kántorkönyveken kívül kóruspartitúrák, valamint írógép segítségével előállított, szólamok szerint elrendezett karton éneklapok szolgáltatják a bizonyítékot, hogy itt hajdanán intenzív kórusélet folyt.¹¹ A repertoár megoszlását tekintve jórészt egyházi művek szólalhattak meg, de a kéziratos kántorkönyveket a helyi dalárdaélet forrásaiként is számontarthatjuk az idejegyzett nóták, operettbetétek, táncok és hasonlók által.

A teljes kéziratos kántorkönyv-állomány használati nyomokról tanúskodik. Gyakori, hogy egy-egy füzetbe különböző kántorok írtak, tehát többgenerációs kántorkönyvekről van szó. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a füzetek összefüggő kivitelezése, valamint a patrocínium hangsúlyossága nyomán helyi használati egyházzenei kordokumentumokról beszélünk, tehát a szekrény teljes tartalma a bácstopolyai Sarlós Boldogasszony plébániatemplom zenei-liturgikus eseményein, kisebb hányada Topolya világi művelődési életében volt használatban. Az egyik füzet borítójára Borús Rózsa feljegyzi: "Ez igen fontos füzet". A belső borítón a kántor úr figyelmes gondoskodással hagyja hátra az utókornak:

(A btopolyai rk. templomi énekkar használatára)

Vasárnapi és ünnepi alkalmakra való egyházi énekeknek négy szólamra való saját szerzeményeivel bővítve összeállította Pály Lajos btopolyai rk. kántor, 1922.

Ahhoz, hogy a repertoárt és használatát megérthessük, ismernünk kell egy bizonyos mértékben a II. vatikáni zsinatot megelőző, mintegy 200 év zenei-liturgikus korszakát, amelyben a kántorok ezeket az énekeket rögzítették: másolták, saját vagy más emlékezetéből leírták, netán új szerzeményükként szignálva írták.

A II. vatikáni zsinatig a hagyományos népének nem képezte hivatalosan a mise részét, sőt, a hívek nem is vehettek részt a liturgikus cselekményeken, csupán párhuzamosan kísérték azt énekükkel, csendes imádságaikkal.

9 A templomépítés 90 éves jubileuma alkalmával idézet az 1905-ös Bácsországból: „a kalocsi egyházmegye két másik nagy temploma: a kalocsai főszékesegyház és a szabadkai Szent Teréz templom nagyságra nézve elmarad a topolyai templom impozáns méretei mögött.” VIRÁG 1994. 14. A topolyai templom méretei: hossza a főhajóban 71 m, magassága 73,2 m, szélessége a keresztházban 35,06 m, a csillagboltozat magassága 15,5 m. LOVRA 2013. 95.

10 Az orgonát 1907-ben Angster József építette: op. 550, II man/ped/24 reg., pneumatikus rendszerű. MÁNDITY 2002. 48.

11 Figyelembe véve a gépelt szövegű kartonlapok használati fokát, a templomi kórus 40–50 tagú lehetett az 1920-as években is. A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet segítségével folyamatban van a teljes plébániai kottatár-állomány digitalizálása és a kísérő forrásjegyzék készítése.

Bár szakavatott olvasónk ezen a helyen bizonyára egy alaposabb liturgiátörténeti áttekintésre vágya, jelen tanulmány keretei ezt sajnos nem teszik lehetővé – ezért vizsgálódásunk tárgyának, az 1920-as évek egyházzenejének fő jellemvonásait csak egy összegző tényállás tükrében tudjuk röviden ismertetni. A tridenti zsinattól kezdődően elindult egy liturgikus fejlődési folyamat a katolikus szentmisét illetően, mely az Osztrák-Magyar Monarchia 18–19. századi, döntően német irányú kultúrkörnyezetében a következő fő miseformákban csúcsonyosodott ki:

I. miseforma: *missa solemnis* vagy énekes, ünnepélyes nagymise. Zenei szempontból végigkomponált, kórusos, énekszólistás, zenekari-, netán csak orgonakísérettel ellátott misekompozíciókról van szó. Székesegyházakban, reprezentatív nagy templomokban főünnepek fényét emelte. Ez a miseforma vidéki templomokban bizony nem volt mindig könnyen kivitelezhető.

II. miseforma: *missa lectata*, olvasott avagy csendes mise. A pap az asszisztenciával mondta a liturgia latin normaszövegeit, végezte a szent liturgia cselekvéseit, mialatt anyanyelvű „zenei aláfestés” folyt a latinul nem értő nép számára. Strófikus, adott szótagszámra komponált, a nép számára könnyen tanulható és énekelhető, szillabikus énekek hangzottak el (általában orgonakísérettel), melyek ájtatossági célt szolgálva, a mise fontosabb mozzanataira gyakran összegző liturgiai magyarázatokként is szolgáltak. E zenei gyakorlat megteremtője és terjesztője az Osztrák-Magyar Monarchiában nem volt más, mint kezdetben Mária-Terézia, aki maga is énekeskönyvet adatott ki,¹² majd később fia, II. József, aki rendeletekkel szentesítette a már elkezdett folyamatokat.¹³ Az egyház állami fennhatóság alá való helyezése folytán s Rómával konfliktushelyzetet teremtő Habsburg-uralkodás ellenére, a csendes mise alatt ez az ún. előírt anyanyelvű „normaének” – vagy magyar terminológiával „miseének” – honosodott meg az Osztrák-Magyar Monarchia egész területén. Ez az énektípus napjainkban is használatos, ahogyan ezt a *Szent vagy, Uram!*¹⁴ énekeiből összeállított *Hozsanna* énekeskönyv¹⁵, valamint további, ezt a repertoárt alapul vevő énekeskönyvek, mint pl. a *Hitélet*¹⁶ is tanúsítják. Még a II. vatikáni zsinat rendelkezései sem tudták teljesen kiszorítani a gyakorlatból,¹⁷ de még az énekeskönyvekből¹⁸ sem.

A norma-miseénekek száma a 19. sz. második felétől kezdve a II. vatikáni zsinatig tartó időszakban használatos magyar énekeskönyvekben állandónak mutatkozik: ezek az énekeskönyvek átlag 8–10 miseéneket közölnek az

12 A szakirodalomban „teréziánus énekeskönyvként” számontartott *Katholisches Gesangbuch, auf allerhöchsten Befehl Ihrer k. k. apost. Majestät Marien Theresiens zum Druck befördert*, Wien [1776]

13 Lásd II. József Habsburg uralkodó istentiszteleti rendeleteit, Salzburg: 1782; Bécs: 1783, 1786. *Musik in Geschichte und Gegenwart* (Sachteil). 7. kötet, 1997 Stuttgart, 1198b.

14 *Szent vagy Uram!* 1932.

15 *Hozsanna* 1948.

16 *Hitélet* 1960.

17 Idevágóak többek közt a Sacrosanctum Concilium 6. fejezete: *A szent zene és ének*, valamint az 1967-es Musicam Sacram Instrukció 32. pontja is.

18 *Hozsanna* 1972.; *Hitélet* 1977 és 1990.

évközi időre.¹⁹ A miseénekek zöme strófikus felépítésű. Egy miseének gyakran ugyanazt a dallamot használja a mise különböző mozzanataira, mint: kezdetre, dicsőségre, evangéliumra, hiszekegyre, felajánlásra és Szent, szent-re. Előfordul, hogy egy-egy rész (mint pl. a kezdés vagy a felajánlás) több versszakból is áll. A miseproprium szövegének „átszivárogtatása” az ordináriumba nem csak az évközi idő norma-miseénekeire volt jellemző. Gyakran találni más szövegű miseének-sorozatokat egy már ismert miseének dallamára (pl. adventi, bűnbánó, Mária-, úrnapi miseénekek az évköziek dallamaira stb.).

Az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaiban tehát ez az ún. „jozefinista”²⁰ miseének” volt a liturgiával párhuzamosan leggyakrabban felhangzó zenei anyag, mely vidéki templomok egyházzenei gyakorlatát, így a topolyai plébániatemplomét is jellemezte. A háttérben zajló „nép miséjét” zenész-liturgus mivoltában a kántornak énekével és orgonajátékával vezetnie kellett.²¹

A ma fellelhető 19. századi énekeskönyv-állomány nagy hányada csupán szöveges, azaz kottakép nélküli nyomtatvány. A kor népnevelő szemlélete úgy tartotta, hogy a népet nem kell terhelni fölöslegesen kottával. Erre jó példa az esetleges kottakép nyomtatása miatti magyarázkodás:

„Hogy pedig a legközönségesebb énekek hangzatát is hangjegyzetem, oka az, miszerént óhajtanám, hogy legyen ezen énekek hangidomaiban egység; de azért is, hogy a kezdő – de a hangjegyet már ismerő – éneklész-gyakornok is tájékozhasssa magát a hangzat- és hangidomra [megj: dallam] nézve.”²²

A Jósavay Gábor által szerkesztett *Lelki gyöngyök* majdhogynem szakít az eddigi uralkodó előítéletekkel. Az énekeskönyv előszavából egyenesen süvít a reform szele:

19 A katolikus nyomtatványok közül most csak a topolyai plébános, Fánecs Antal által szerkesztett *Lelki kenyér* szöveges énekeskönyvet emelném ki kilenc miseénekével: *Aldozattal járul hozzád; Egybegyűltünk óh nagy Isten; Im arcunkra borulunk; Jertek áldozatra hív keresztények (Hol vagy én szerelmes stb. szerint); Jertek keresztény lelkek az Isten dicséрни; Kegyettséggel hívz óh Jézus!; Szeretettel jönnék hozzád, Atyánk!; Óh Isten szent fölsegedet; Szent lakodba jött néped. Lelki kenyér 1926. 126–138.*

20 A terminológia főképp német területen otthonos: a jozefinizmus II. József császár rendeletei alapján bevezetett egyházi reformok gyűjtőneve; a jozefinizmus ugyanakkor az osztrák egyházzene-történetnek is egyik jelentős korszaka. https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_/Josephinismus.xml (letöltés: 2019 január 30.)

21 Huzsvár László egykori nagybecskereki megyéspüspök egy 2012-ben adott interjúban a II. vatikáni zsinat előtti válságos liturgiai állapotokat taglalja. A csendes misék alatt az ének sokszor elnyomta a liturgia fontosságát, ha a kántor volt az úr: „Nálunk Bácskában mindenütt nagyon szépen »sikerült« – ami liturgikus szempontból száználmas –, hogy a pap kezdetől egészen befejezésig sepegte-suttogta a misét, gyors körforgásokkal huss, kifordult és befordult, de a kántor, az az egész templomban a megfelelő miserészeket énekelte, ebben a parafrázisban.” Előfordult, hogy a kántor már-már eltorzult a gyakorolt liturgus szerepkörben: „Elejében arról arról volt szó, hogy na jó, be kell vezetni a népnyelvet, de... mit? hát, ugye... a mise közepén el kell mondani magyarul, hogy Miatyánk, ki a mennyekben vagy, és ezek az emberek megrögzött konzervatívak voltak, mondhatnám csúnya szóval: reakciós volt a papság. Mert mindenáron a latin miserészeket próbálták ők – különösen gondoljunk itt a nagyheti szertartásokra – hát abból, ami jó, Rozi néni meg Pista bácsi nem értett soha semmit se! De ők a kántorral feleseltek, a pap lent az oltárnál mondta a verzikulust, a kántor fönn a kóruson, a hívek feje fölött lövöldöztek egymásra, és a hívek meg ülték a padban, és pislogtak.” MIKLÓS 2012.

22 FEKETE – SOHLYA 1876. VI.

„Nép és kotta! Mit akarok e kettővel? kérdezhetik sokan. Nehány évtizeddel ezelőtt, ugy-e bár ezt a két szót is nehéz volt összebarátkoztatni: nép és könyv?! Ám, tessék látni a reformátusoknál, ahol a nép kezén forgó zoltáros könyvek is hangjegyvezettek s az az eredmény minden esetre megállapítható náluk, hogy az olykor színtelen s a legtöbbször az unalmassáig vontatott énekelteni szokott dallamokat is egyöntetűen éneklük. A mindenképen szebb [!] kath. templomi népénekülés micsoda fenségeseen gyönyörű volna egységesség esetén!”²³

Itt kap helyet egy másik érvelés is, miszerint ha a nép ajkán olyan sokféle variánssal, netán közösségről közösségre változó dallammal használatos énekek kottásan egyféleképpen lennének nyomtatva, csak összezavarnák a mise alatti áhítatos éneklést... Ez utóbbi dilemma különben mai napig megosztja az egyházenetudósokat a II. vatikáni zsinat után is, nem csupán az „egységes gyülekezeti énekeskönyv” témájában, hanem a római liturgia központilag hivatalosan előírt, első helyet elfoglaló énekes könyvének, a *Graduale Romanum*nak a kapcsán is. A Nemzetközi Gregorián Kutatótársaság dallamrestitúciós csoportjában időről időre komoly fejlődést okoz a különböző területi sajátosságokból adódó variánsok „egységessítése”.²⁴

Egy katolikus énekeskönyv esetében a 19. század és a 20. század első felében a miseájtatosság énekeit illetően nem mondható, hogy létezett egy rómaihoz hasonló, ún. „dallam-egységessítő” központ. Bár a ceciliánus törekvések folytán mindinkább szigorodott az elvárás az illető egyházmegyei hatóság engedélyével napvilágot látott kiadványok felé, a gyakorlat mégis gyakran egyébről árulkodik. Nemhogy vidéken, hanem még városi környezetben is ismételten előfordul, hogy a misén egyáltalán nem liturgiához illő zene szól, ahogy erről a korabeli szaksajtó panaszos bírálati tanúskodnak.²⁵

Az éles stíluskülönbséget város és vidék közt nagyrészt a társadalmi struktúrák, művelődési életkörülmények magyarázzák. Egészen konkrétan, amíg a pesti szervitáknál cikornyás operaáriákról szól az *Egyházi Zeneközlönyben* a bírálat, addig vidéken a magyarnóta honol. Ez nem holmi elferdült jelenség, s napjainkban virágzó utóéletéről bizonyára sokat lehetne még beszélni, egy, igazán erre a témakörre alapuló előadás kapcsán.

A templomi kántorok, kántortanítók között szép számmal akadtak nótaszerzők, mint ahogy erről Kikli-féle nótalexikon is tanúskodik.²⁶ Vidéken

23 *Lelki gyöngyök* 1923. VI.

24 1986-tól évente két alkalommal jelenik meg Regensburgban az AISCGre Nemzetközi Gregorián Kutatóbizottság német szekciójának szakfolyóirata, a *Beiträge zur Gregorianik* (szerk: Luigi Agustoni és mások). A 21. számú kötet (1996) kezdődően indult el a *Graduale Romanum* dallamrestitúciós folyamata, mely a legfontosabb korális-kiadványok, az 1908-as *Graduale Romanum* és az 1979-es *Graduale Triplex* közti diszkrepanciákat hivatott orvosolni középkori írott korális források alapján. Ez a folyamat olyan szakkiadványok megjelenését készítette elő, mint a *Graduale Novum* (1. kötet 2011.; 2. kötet 2018.).

25 Rendszerességgel közöl kritikát Rovás rovatában a Járosy Dezső által szerkesztett budapesti *Katolikus egyházi zeneközlöny* (1882-től), valamint az Egerben 1913-tól megjelenő *Katolikus kántor* is (szerk.: ifj. Buchner Antal és Luspay Kálmán).

26 KIKLI 1999.

gyakran a pap mellett a kántortanító volt az egyetlen értelmiségi, aki nem csak tanított, esetleg jegyzősködött, hanem ellátta az illető helység teljes körű művelődési szolgálatát. Ez magában foglalta szintúgy a templom liturgikus-zenei szolgálatát a gyermekek bevonásával, a templomi kóruossal, mint a világi, zenés-színpadi foglalkozások megszervezését és kivitelezését, a helyi dalárda, amatőr zenekar stb. mozgosítását, bevonását. Tehát a helyi művelődési élet kulcsfigurájaként a kántornak el kellett látnia úgymond „a népet” világi zenei repertoárral is. A világi művelődési élet szolgálatában eltöltött évek alatt a kántor a helyi közízléssel nem mindig azonosult teljesen, ugyanakkor, bár nagymértékben formálta azt, teljesen nem tudta megváltoztatni, sőt a hely elkerülhetetlenül visszahatott az ő személyes ízlésére is. A Topolyán fellelhető kéziratos kántorkönyvek arról tanúskodnak, hogy főleg a két világháború között, a helyi dalárda valószínű nagyrészt ugyanazokból a kóristákból állhatott, akik a templomi énekhar vasár- és ünnepnapon liturgikus-zenei szolgálatát is ellátták. Vannak vegyes repertoárú kéziratos kántorkönyvek is, ezek mintegy lenyomatai a kántor időbeni beosztottságának: kidolgozottabb dalbetéteket gyakran sebtében odafirkantott dallamok követnek az időközben már megjelent *Szent vagy, Uram!*-ből. El lehet képzelni, milyen napi ritmusa lehetett egy kántornak. A megfeszített tempó ellenére, ezzel a templomi reform-repertoárral párhuzamosan folyt egy már meglévő, „régiből”, jozefinista repertoár továbbélése, netán kibővítése is, mint erről a Pály-féle füzetek tanúskodnak.

Pály Lajos termékeny szerzőnek bizonyul, legalábbis a presztízse szerint – mielőtt még személyeskedés gyanítható e kijelentésem mögött, álljon itt bizonyítékként a szerző saját kézírása. A vasár- és ünnepnapokon használatos füzet harmadik oldala így kezdődik:

Óh mennybéli nagy Isten. „Uj dallamra és négy szólamra Pály Lajostól” – ez kék tintával van írva, de valószínű még abban az időben kopottá vált a gyakori használatból, s bár szépen olvasható, azért fekete tintával megerősítésként újfent alatta áll: „Uj dallama és zenéje (4 szól.) Pály Lajostól” (1. kép)

Ez egy jellegzetes normaének csendes misére, az ide illő, különböző liturgikus alkalmakra való strófákkal. Pály kihagyja a felajánlási szakaszokat (talán valami mást lát elő felajánlásra? esetleg csak orgonazenét?), összesen 5 szakaszt közöl.

Ugyanez a szövegű miseének a Jósnavy Gábor által szerkesztett *Lelki gyöngyök*-ben megtalálható a 32. szám alatt. Dallamutalása: *Ez nagy szentség valóban*.²⁷

Szövege:

- „1. Oh mennybéli nagy Isten! hallgasd meg kegyelmesen!
Valakik itt egybegyűltünk, Te szent nevedben.
2. Vedd be néped kérését, buzgó esedezését,
Melyet mostan bemutatunk, halld könyörgését.
3. Nagy dicsőség Istennek, legyen a Fölségesnek,

²⁷ A *Szent vagy, Uram!* 112. énekszámánál ez áll: „Dall. Bozói 1797, szöv. Szentmihályi 1798”.

Szent békesség itt maradjon, földi népednek.

4. Hiszünk mi egy Istenben, ki három személyében:

Az Atyában és Fiúban és Szentlélekben.

5. Áldozunk Istenünknek, újra a Felségesnek,

Az oltárnál levő pappal, mi Teremtőnknek.

6. Könyörüljön éltünkön, testi s lelki ügyünkön,

Külső s belső javainkon s szükséginken.

7. Mentse a döghaláltól, éhségtől és hadaktól,

Tűztől, víztől, marhadögtől s egyéb károktól.

8. Szent, szent, szent vagy nagy Isten! hozzád hasonló nincsen,

Mert lakozol s uralkodól magas mennyekben."

Az *Ez nagy szentség valóban* más szöveggel való közlésére már van előtte is példa. Kersch Ferenc *Sursum corda!* énekeskönyvében (1903-as kiadás) a 60. oldalon található a *Magasztaljuk szüntelen* kezdetű ének az Oltáriszentségről. Az oldal alján olvasható a köv. utalás: „eddig énekelt szövege: Ez nagy szentség.” Tudatos vagy sem Kersch állásfoglalása, mindenképpen figyelmet érdemel az „új” szöveg terjesztését előirányozó szándék. A hat versszakkal közölt ének nem bontható le a jozefinista normaének struktúrára, tehát nem úrnapi miseénekként volt elképzelve.

Pály tehát nem csak a Jósvaynál található új szöveget alkalmazza az új dallamra, hanem az ének sajátos ritmusa ihleti meg és ezzel egy új dallamot „gyárt” az 1920-as években. Ő gyakorlatilag ebben a kultúrkörnyezetben egy, a miseénekhagyományon alapuló, teljesen konform késői jozefinista stíluskópiát hoz létre.

A dallam négy negyedes ütemekbe szerkesztett periodikus kerete alapján talán fel sem tűnik egy mai fülnek, hogy micsoda asszimetriát rejt a négy sor szótagszáma. De nem így a kor kántorának, aki ezzel az eszköztárral alkot nap mint nap. Számára természetes, hogy ő fantáziát lát a szótagszámokban: az ő improvizációs készsége mint éneklész kimagasló szinten áll korunk visszaesett gyakorlatához képest. Tudatos vagy sem, kántorunk improvizációs készségi foka a többéves vagy akár -évtizedes búcsúztatóéneklés tapasztalának a leképezése.

Az *Ez nagy szentség valóban* szótagszámai sorokra bontva a következők:

7 7 8 5

Pály Lajost ez a szótagszám-konstrukció annyira megihleti, hogy a 4. oldalon folytatja a Szent-re való szakasszal, majd „az előbbeni dallamra” újabb szöveget közöl „Miseének az Oltáriszentségről” címmel (2. kép).

Az Oltáriszentség-miseéneknek szintúgy megvannak a külön szakaszai a mise külön mozzanataira, mint e kor bármely tetszés szerinti úrnapi proprium-ordinarium fúzióinak.

A teljes szöveg:

„1. Drágalátos nagy szentség! emberré lett Istenség.

Óh végtelen nagy kegyelem, legszentebb felség.

2. Megváltottál nagy áron, s most itt vagy az oltáron,

Óh Jézusunk, szent orvosunk, ránk kegyed szálljon.

3. Dicsőség és dicséret, neked óh Örök Élet,
e szent helyen ki vagy jelen mi üdvünk végett.
4. Hisszük hogy a szentségben jelen vagy, mint az égben,
Tartod Jézusunk, kegyes Urunk hitünket épen.
5. Szent, szent, zengjen az ének a testté lett ígének,
Szűz Mária édes fia teste s vérének.”

Az énekszöveg, valamint az „uj” dallam szerzőségét illetően természetesen nem a kántor nevének ismételt dokumentálása lesz a mérvadó. Gyakran a kántor csak egy „gyűjtögető”, aki a szájhagyomány útján terjedt helyi énekeket emlékezetből, vagy zenediktálás után leírja. Nagyon sajátos stílusjegyekkel kell rendelkeznie egy kántori opusznak ahhoz, hogy az utókor számára himnológiai korpusza kutatható, egyszersmint a helyi anyagról definiáltan leválasztható legyen. A szerzői tulajdonjog kialakulása ekkor még csak csírájában van.²⁸

A 19. századi hagyományokat követve, inkább a már meglévő repertoár bővítése melletti hezitálás vagy a források lazasága lesz jellemző még jó ideig a 20. századra. Ez a szöveg és dallam viszonyára is kiterjed. A jozefinista hagyományok iránykeresését a 20. században jól érzékelteti a kántor mindinkább jelentkező alkotói kontribúciójának a pedzegetése.

Stampay János köbölkúti igazgató-tanító, „pápai érdemkeresztes” 1916-ban kézzel írt kottamellékletet adott ki „az Énekek és imák rendelőinek ingyen”. Ebben így ír:

„Ezen füzetben főleg fontosabb miseénekek új dallamát kívántam adni, nem mintha általok régi, örök becsű dallamoknak mellőzését céloznám, hanem azért, hogy a gyakrabban használt szövegek éneklésében »néha változatosság legyen«, s hogy ezáltal másrészt az énekek száma is quasi »gyarapodjék« [kiem. tőlem].”

Fekete Ferenc így ír az *Útmutató Kántorkönyv* 1818-as keltezésű előszavában:

„..... a’ régi mellett maradnék, noha olyan Énekek is vagynak közöttök, mellyeknek én három négy Nótájokat is tudom, és mások is tudhatnak. Hanem az új Énekeknek mindég a’ leg közönségesebb Nótát adtam az éneklő Népnek kedvéért, hogy azt idővel meg tanulhassa és az Istent ének szóval magasztalja. De ha az a’ Nóta valamely Kántornak nem tetszik, mellyre igazítottam, hatalmában lesz, másba, jobba, szebbe öltöztetni, a’ mint gondolja, és kedve tartja.”²⁹

Fentebbiek arra világítanak rá, hogy bár a kántor szempontjából a már említett norma miseének volt a leggyakrabban megélt egyházi ének-típus, a periodikus egyházi szolgálat egy bizonyos eltelte után érezhetővé kezdett válni számára a rutin szorítása.

28 „Meg kell még a jogosság és viszonyosság elvének hódolva említenem itt, hogy innen s onnan alkalmaztam énekeket és hangzatokat, de nehogy mint elsajátító vádoltassam, a t. szerzőket s kutforrásokat – hol kétség nem forgott fönn – megneveztem, s utaltam reá, »különb is nem lévén letiltva áttételök« [kiemelés tőlem].” FEKETE – SOHLYA 1876. VI.

29 FEKETE 1823. VII.

A mindenkori kántort, mint a liturgia emberét, nemcsak művész-fantáziája és kreativitásvágya hajtja. Ő csakúgy, mint a pap, a „szent rend” vagyis a liturgia szerelmese. A kántor működése magasabb szinten egy szellemi és spirituális kielégülés. Alkotói tevékenységéből származó, liturgikus-zenei, szellemi termékeiben ad absurdum pontosan az a rend tükröződik, amely kora egyházzenéjének jellegzetes formáit jellemzi s amiből egy idő után már ki szeretne törni.

A topolyai himnológiai források tükrében elmondható, hogy a kántori kreativitás a régi, bevált jozefinista repertoárnak és ennek a monarchiabeli gyakorlatnak a medrében halad még egészen a 20. század első feléig. A temetésekkor használatos búcsúztatók repertoárjában fontos szerepet játszott az improvizáció, melynek keretét gyakran csak az adott szótagszám jelentette. A kántor a dallamot is variálhatta, fontos volt viszont, hogy a metrumból ne essen ki. Ez utóbbi készségét idővel mindenki tökélyre fejleszthette, még a periférián is.

A vidékiek, köztük a Topolyán kántorkodó Pály Lajos, ha nem is tudott maradandó, rendbontó alkotásokkal kitörni a sztereotip metrikából és harmóniavilágból, a búcsúztatók alkotói technikáiból merítve, legalább „saját” kompozícióival, netán saját szöveggel, vagy egy meglévő dallam saját harmonizációjával színesíthette, bővíthette a sort. A későjozefinista miseénekeknek a sorát.

Források és forráskiadványok

Pály Lajos kéziratos kottás kántorkönyve az 1920-as évekből. Kántori példány. [Inc.: (A btopolyai rk. templomi énekkar használatára). Vasárnapi és ünnepi alkalmakra való egyházi énekeknek négy szólamra való saját szerzeményeivel bővítve összeállította Pály Lajos btopolyai rk. kántor, 1922. Expl. Záró ének: Téged Isten dicsérünk 98 l.] Bácsstopolyai Sarlós Plébániatemplom kottatára, jelz. nélk. Pály Lajos, Hoffmann Károly és mások kézírásai. 212 Pály által számozott oldal. Lakunák: 14–24; 43–51; 53; 56; 58; 62–73; 77; 86–89; 93–95; 101; 104–109; 113; 128–140; 147; 172; 177; 180–199; 201; 205–209; A 87–88. lap hiányzik. Méretek: h15,5 cm / sz 24,4 cm / m: 1,7 cm.

Hitélet

- 1960 *Katolikus imakönyv*. 1. kiadás, Bácskai Katolikus Papság, Szubotica.
- 1977 *Imakönyv népénekeskönyv melléklettel és a szentségi élet megújult liturgiájának magyarázatával*. Huzsvár László (szerk.). 2. kiadás. Szabadkai Egyházmegye Liturgikus Bizottsága, h. n.
- 1990 *Imakönyv népénekeskönyv melléklettel és a szentségi élet megújult liturgiájának magyarázatával*. Huzsvár László (szerk.). 3. bővített kiadás. Agapé, Újvidék.

Hozsanna.

1948 *Teljes kótás népénekeskönyv a Harmat-Sík „Szent vagy Uram!” énektár összes énekeivel, kibővítve más régi és újabb magyar és gregorián dallamokkal.* BÁRDOS Lajos (szerk). Magyar Kórus, Budapest.

1972 *A Harmat-Sík „Szent vagy Uram!” énektár énekeivel, kibővítve más régi és újabb magyar és gregorián dallamokkal, valamint a szentmise olvasmányközi énekeivel.* A liturgikus reform alapján átdolgozott és bővített kiadás. BÁRDOS Lajos (szerk). Szent István Társulat, Budapest.

Katholisches Gesangbuch, auf allerhöchsten Befehl Ihrer k. k. apost. Majestät Marien Theresiens zum Druck befördert

1776 Wien (Katolikus énekeskönyv magasságos apost. cs. és kir. Ófelsége Mária-Terézia nyomtatási megbízásából, Bécs)

Lelki gyöngyök

1923 *Ima- és énekkönyv. A róm. kath. anyaszentegyház legszebb és leghasználatosabb énekei egy szólamra hangjegyezve s kibővítve a temetési szertartásokkal és a legszükségesebb imákkal.* A róm. kath. ifjúság és a hivek használatára összeállította: JÓSVAY Gábor pápai érdemkeresztes kántortanító. 3. kiadás. Szent István Társulat, Budapest.

Lelki kenyér

1926 *Imádságos és énekes könyv a kath. ifjúság számára.* FÁNCSY Antal ny. plébános (szerk.). Negyedik kiadás. Cservik és Mihalecz, Bačka Topola.

Szent vagy, Uram!

1932 *Ősi és újabb egyházi énekkincsünk tára.* HARMAT Artur és SÍK Sándor (szerk.). Magyar Országos Katolikus Kántorszövetség és Országos Magyar Cecília Egyesület, Eger.

Irodalom

BERAUER József

1896 *A Kalocsa-egyházmegyei rom. kath. népiskolák története.* Bács-Topolya, 261–263.

BORÚS Rózsa

1998 *Kántorok és kántorversek Topolyán. Létünk XXVIII.* Újvidék, 150–155.

FEKETE Ferenc – SOHLYA Antal

1876 *Útmutató Kántor Könyv.* Negyedik, bővített kiadás. Burger Zsigmond özvegye, Szeged

FEKETE Ferenc

1823 *Útmutató Kántor Könyv.* Grün Orbán, Szeged

KIKLI Tivadar (szerk.)

1999 *Magyarnótaszerzők, énekesek és népdalosok lexikona.* A Tisza hangja 17. Bába, Szeged.

KÖNCSE Kriszta

2007 *Kersch Ferenc egyházzenei (1853–1910) tevékenysége*. Doktori értekezés. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest.

LOVRA Éva

2013 *Változások és változtatások a topolyai Sárlos Boldogasszony-templom építése során*. *Bácsország* 67. sz. 2013. 4. Szabadka, 92–99.

MÁNDITY György

2002 *Vajdasági orgonák*. Agapé, Újvidék.

METZ, Franz

2008 *Das Kirchenlied der Donauschwaben. Eine Dokumentation des Kirchenliedes der deutschen Katholiken Südosteuropas*. Edition Musik Südost, München.

2019 *Új határok, régi énekek? Az első világháború következményei a dunamenti svábok egyházzenejére nézve. Bácska esete*. In: MIKLÓS Réka, WATZATKA Ágnes, FRANZ METZ (szerk.) *Délkelet-Európai Regionális Nemzetközi Himnológiai Konferencia, Szabadka, 2018 aug. 15–17. Konferenciakötet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta (nyomdai előkészítés alatt)

MIKLÓS Réka

2012 *Interjú msgr. Huzsvár László nyug. nagybecskereki püspökkel Horgoson, 2012 augusztus 21-én*. Kézirat.

VIRÁG Gábor (szerk.)

1992 *Topolya mezőváros története (1808–1811)*. Virág Gábor bevezető tanulmányával és utószavával. Forum, Újvidék.

1994 *Sárlosboldogasszony római katolikus templom: 1904–1944*. Plébániai kiadvány, Topolya.

VIRÁG Gábor

1993 *A topolyai iskolák története*. Forum, Újvidék.

Szentre.
 Szent, szent, szent vagy nagy Isten, hováit hasonló minőség,
 hová batorját iratkozdot megus mennyek bont,

Ar előbbi dallamra.
 Hittetnek az Óbádint megcsótl,
 Kérésre.
 1. Megvilágítás nagy penyegy emberé' lesz' bencsög
 2. Hittetnek nagy áron, moss is vagy az ábrán
 Óh Jézus uns bens orvosunk nink kégyed halálján,
 Gyóttára.
 Dícsőség és dicsőítés nekis óh Óbád Élos
 É bens hóbort bi' vagy jélen mi' tudunk végétt,
 Hísekégyre.
 Hísvén vagy e penyégben jéles vagy minis az égben
 É bens jélen uns kégyer hóbort hitunkos égyer

Előbbi miseének folytatása, valamint az ennek a dallamára írt Drágálatos nagy szentség szövege